

הרב יצחק ישראל דוב גרינוואלד

ברוקלין נ. י.

גדר מקום חיוב בהדלקת נש"ק במשנת הרב

בשו"ע הרב (סי' רסג סעיף יד) דן בדין העברת נר שבת אחר שהודלק למקום אחר, וכדי שיהיו דבריו מובנים היטב יש צורך להעתיק גם הסעיף הקודם לזה, על כן אעתיק שני הסעיפים על הסדר:

סעיף יג – מצוה לעשות לכתחלה נרות ארוכים שידליקו עד הלילה. ומכל מקום אם עשה נרות קטנים שאינן דולקים עד הלילה אין כאן ברכה לבטלה, שכיון שאכל לאורן ונהנה מהן בסעודת שבת. אבל אם לא אכל לאורן, כגון שאכל בחצר ועל דרך שיתבאר בסימן רע"ג¹, אם אינן דולקות עד הלילה שאז הוא נהנה מהן בחזרתו לבית שלא יכשל בעץ ואבן באישון אפילה ולילה, הרי בירך לבטלה. ומכל מקום, אם הוא בענין שהיה שם קצת חושך באיזה מקום סמוך לחשיכה אם לא היו דולקות שם, והשתמש שם באותו מקום שום דבר לאורן, אין בזה איסור.

סעיף יד – אם הדליק נר במקום שאין משתמשים בו כלום בשבת שאינו חייב להדליק שם נר, ואחר כך נטל נר זה הדלוק והניחו במקום משתמשים בו, לא יצא ידי חובתו בנר זה, דכיון שבשעה שהדליקו היה במקום שאין משתמשים בו בשבת אינו ניכר שהודלק לכבוד השבת. ואם ברך על הדלקתו, הרי זו ברכה לבטלה. אבל יכול לברך ולהדליק במקום משתמשים בו בשבת, אע"פ שאין משתמשים שם צרכי אכילה, אם הוא חדר שלו, או שהוא מיוחד לו. בין שיניחנו דולק שם, בין שיניחנו אח"כ אפילו במקום שאין משתמשים בו כלום בשבת, וידליק כאן נר אחר, דכיון שהנר שבירך עליו היה מונח שעה מועטת כאן במקום החייב בנר שבת אין כאן ברכה לבטלה. ומ"מ לכתחלה יש ליזהר לברך על אותן הנרות שהן כבר על השלחן וכו'. עכ"ל.

הקושי בדברי הרב

הנה בסעיף י"ג מבואר שבנר של שבת יש דין שצריך ליהנות ממנו, ואם לא נהנה ממנו הרי ברכתו לבטלה. והנהא יכולה להיות באחד מאופנים אלו: א) ע"י שיאכל בפני הנר אף שלא דולק עד הלילה, ב) או שידלוק עד הלילה ונהנה שלא יכשל אף שלא אוכל בפניו. ג) ולכל הפחות ינהה ממנו באיזה דבר אפילו בעוד יום סמוך לחשיכה, אם קצת חושך שם.

ולפי זה צריך ביאור מה שכתב אח"כ בסעיף י"ד שאחר שהנר שהיה מעט במקום החייב בנר, יכול להעבירו אפילו למקום שאין משתמש בו כלום. ופשטות משמעות לשונו הוא, אפילו לא השתמש אצל הנר בשעה זו המועטת. וצריך להבין מה הועיל בזה שמשעה הנר לזמן מועט. וגם מה מועיל מה שמדליק כאן נר אחר, הלא לא בירך על אותו הנר.

1 ר"ל ששם בסעיף י"ב מבואר שאם מצטער הרבה בבית מפני השרב או מפני הזבובים יכול לקדש ולאכול בחצר, אע"פ שאינו רואה הנרות, שהנרות לעונג נצטוו ולא לצער.

דברי המג"א בזה

עוד יש להעיר, שהמקור לדברי רבינו בסעיף י"ד הוא לכאורה המג"א (ס"ק כג). שהרמ"א (סעיף י) כתב "וצריך להניח הנרות במקום שמדליקין, לא להדליק במקום זה ולהניח במקום אחר". ועל זה כתב המג"א "כלומר שאינו ניכר שהדליק לכבוד שבת (לבוש). ולכן נראה לי, דאם עמד שעה מועטת על מקומו רשאי אח"כ להניחה במקום אחר דהא מותר להשתמש לאורה, וה"ה דמותר ליטלו ממקומו ולהניח במנורה גבוהה התלויה, דהא ניכר שעושה לכבוד שבת וכו'", עכ"ל המג"א.

הרי שהמג"א לא הזכיר כי אם דרשאי להניחה "במקום אחר", אבל לא כתב שמניחה "במקום אחר שאין משתמשים בו כלום בשבת". ואדרבה, משמע מדבריו שמניחה במקום אחר שאכן משתמש שם, ולכן לא הוצרך להזכיר שצריך שידליק במקום הראשון נר אחר, אלא כיון שהניחו כאן שעה מועטת, ובזה ניכר שהודלק לכבוד שבת, ואח"כ ג"כ מניחו במקום משתמשים שם בשבת, א"כ מוכח שהוא לכבוד שבת.

ולפי זה צ"ע מניין לו לרבינו שגם אם אח"כ מניחה במקום שאין משתמשים שם כלום בשבת, מותר אם מדליק נר אחר במקום הראשון נר.

ובאמת כן דעת הגה"ק מקאמרנא זצ"ל בשלחן הטהור (סימן רסג ס"י), שאסור לטלטל הנר למקום שאין משתמשים שם. ולכאורה מקורו ג"כ עפ"י המג"א, ולא למד בהמג"א כמו רבינו.

ג' מהלכים בביאור דברי רבינו

בביאור דברי רבינו שבסעיפים אלו, כבר קדמני בזה ב' מהלכים. הראשון של הרב הכותב ביגדיל תורה שהאריך בזה, והשני של הגרש"ז אויערבך זצ"ל כפי שהובא בשמו בספר שמירת שבת כהלכתה. ולי הקטן יש לי מהלך חדש הנראה לפי ענ"ד הפירוש הנכון בדעת רבינו, ויוצא מזה כמה חידושים להלכה. וגם יש לי מה להעיר על דברי קודמיי. על כן אמרתי, אציע הכל לפני הלומד, וירא הקהל וישפוט.

האם הי' כונת המדליק בברכתו גם על הנר האחר

הרב רפאל רבינוביץ, במאמרו בקובץ יגדיל תורה (ירושלים תשל"ז) ח"א עמוד 251 האריך בבירור דברי רבינו, וכדרכו של תורה מקשה ומפרק בדבריו, ונושא ונותן בהרחבה להעיר ולהאיר עיני הלומדים. הוא דן בשאלה זו אם צריך שיהא בדעת המדליק כוונה בברכתו גם על הנר השני שיביא אח"כ. ואעתיק לשונו:

הנה יש לעיין במש"כ [רבינו] "וידליק כאן נר אחר" אם לא הי' כוונתו בשעה שהדליק הנר הראשון שידליק נר שני, א"כ למה לא הי' ברכתו על הנר הראשון לבטלה, דכיון שהנר הראשון נעקר מכאן והושם במקום שאין משתמשים בו כלום בשבת, א"כ הי' כמו מי שבירך על פרי ונמאס או נאבד, דמבואר בשו"ע אדה"ז סי' ר"ו סעיף י"א דאם לא הי' דעתו על פירות האחרים בשעה שבירך על הראשון, אז לכו"ע הי' ברכתו לבטלה וצריך לחזור ולברך על האחרים.

וממשיך להקשות: ואי משום דעמד כאן הנר הראשון שעה מועטת, הנה אם הי' מיירי

דבשעה מועטת השתמש לאורה, כגון שהי' אוכל ונהנה מהנר או אפי' סתם השתמשות, וכגון שהי' כבר קצת חושך, ומהני לו הנר וכמבואר בסי"ג, אז הי' ניחא דהוי כמו מי שטעם מהפרי הראשון, דמהני אף אם לא הי' דעתו על האחרים אם עדיין יש מהפרי הראשון לפניו, וכמפורש בשו"ע אדה"ז סי' ר"ו סעיף ט'. אלא דעדיין יש להבין, מה חודש כאן במה שכתב "דכיון שהנר שבירך עליו הי' מונח שעה מועטת וכו' אין כאן ברכה לבטלה" הא זה ידענו כבר מסעיף י"ג.

ומקשה שם עוד: דלפי"ז מה צריך שידליק כאן נר אחר, הא בשביל שלא יהי' ברכה לבטלה די בהשתמשות הנ"ל וכמפורש בסי"ג. ואי משום שכתב "יכול לברך ולהדליק" והיינו לכתחלה, ובסעיף י"ג קמ"ל רק ש"אין כאן ברכה לבטלה" וש"אין בזה איסור" אבל לא לכתחלה, וכאן שמדליק נר אחר מותר אפי' לכתחלה. אלא דלפי"ז נהי' מוכרח לומר דמיירי דהיה בדעתו כן בשעת הברכה להדליק אח"כ כאן נר אחר, וגם מיירי דמשתמש בשעה המועטת, דאל"כ אסור לברך לכתחלה גם בפרי על אופן כזה כמפורש בסי' ר"ו סוף ס"ט, רק דבדיעבד לא יצטרך לברך על הפרי השני. אלא דלפלא שאינו מבואר כאן בפירוש בדברי רבינו: א. שצריך לכוון בשעה שמברך שידליק הנר השני. ב. דבשעה מועטת צריך להשתמש.

מהלך א

צריך שיכוון לנר האחר

ביגדיל תורה שם כתב: ואולי אפשר לומר דאדה"ז סובר דכיון שהדליק במקום שחייב בנר, א"כ אף אם לא השתמש רק שעמד קצת די בזה, שהרי כבר התחיל המצוה, דתמיד כשמדליקין נר שבת אף שעדיין יום ולא משתמש כבר מקיים המצוה, אלא דצריך שידליק עד הלילה, ואם אח"כ נטל הנר והביא נר אחר והמשיך בהנר האחר ההדלקה, הרי דבהראשון התחיל המצוה, ובהשני המשיך המצוה, ועל כן הוי כמו בירך על פרי וטעם ואח"כ הביא פרי אחר לאכול דמהני.

אלא דלכתחלה צריך שיהי' דעתו ע"ז. ולפי"ז נאמר דגם כאן מיירי דהי' דעתו לנר השני, וסמך אדה"ז שיבינו כן ממה שכתב בהמשך אחד "יכול לברך ולהדליק במקום וכו' בין שיניחנו וכו' וידליק וכו'" דהכוונה שכן מחשבתו בתחלה, והולך הכל ביחד.

כיצד למד רבינו כן מן המג"א

הנה הרב הכותב ביגדיל תורה נדחק בזה הרבה, וז"ל: וגם צריכין לומר שאדה"ז למד כאן בהמג"א, שכיון שכתב המג"א "רשאי אח"כ להניחה במקום אחר", וכיון שלא ביאר המג"א איזה מקום, למד דמיירי בכל אופן, בין במקום משתמשין ובין במקום שאין משתמשין. והוקשה לאדה"ז דלהניחה במקום שאין משתמשין, אמאי מהני מה שעמד כאן שעה מועטת. לכן פירש בפשיטות, דהא בודאי צריך נר לשבת, ובודאי ידליק נר אחר כאן, אלא דקמ"ל דיכול לברך ולהדליק, אף אם יקחנו משם למקום שאין משתמשין, אם יעמוד שם שעה מועטת שיהיה ניכר שהוא לכבוד שבת, ומקיים בזה קצת המצוה, ואח"כ ידליק נר אחר וישלים המצוה. כן נלענ"ד בדרך אפשר. אף שכל הפוסקים לא למדו כן בהמ"א חידש לנו אדה"ז דין מחודש.

בדיעבד שלא כיון לנר האחר

הרב הנ"ל ממשיך לפי המהלך שלו: אמנם כל זה לכתחלה. אבל בדיעבד, אף אם לא כוון להנר האחר, ונתקלקל לו הנר הראשון, אם עדיין דולק בודאי מותר ליטלו משם ולהדליק נר

אחר. אבל אם נכבה כבר, לכאורה הוי הדין כמין אחד שכתב בש"ע אדה"ז בסי' ר"ו בס"ט, בסוגריים, דא"צ לחזור ולברך אף אם כלה הראשון אא"כ נמלך, וכן משמע ממה שכתב מקודם שם "קודם שהביאו מין האחר" דאז צריך לחזור ולברך, משמע הא אותו מין א"צ לחזור ולברך. א"כ נראה דאף בהסוגריים אינו כמסתפק כידוע בהרבה מקומות, אבל כאן הוא הוספה ברורה. ובאמת מצאתי שהמ"ב בשעה"צ קבע כן מסמרים בדברי אדה"ז, שכתב שם באות כ' וז"ל: וכן בשו"ע הגר"ז פסק ג"כ דבמין אחד אפי' בסתמא ואפי' כבר כלה הראשון בעת שהביאו לו הפירות השניים א"צ לחזור ולברך. עכ"ל.

אלא דצ"ע אם שייך כאן הטעם שכתב שם אדה"ז בסוגריים "אבל בסתם אינו עושה היסח הדעת ממין זה שהי' לפניו בשעת הברכה וכו', לפי שדרכו של אדם להמשיך באכילה ולהרבות בה מאחר שהתחיל בה". ועיין בשעה"צ אות כ"ג די"א דאכילה יותר קבע משחיטה, וא"כ צ"ע מה הדין בנרות, ודו"ק. עכ"ל היגדיל תורה.

מהלך ב

מיירי בנמלך

קודם שאבוא לדון בהמהלך שכתוב ביגדיל תורה אעתיק עוד מהלך של הגרש"ז אויערבך זצ"ל, ומה שיש לדון בדבריו, ואח"כ אחזור לדון במהלך הראשון.

בשמירת שבת כהלכתה (פרק מג הערה קצז) הקשה: ודין זה צ"ע קצת, דאף דקיי"ל דהדלקה עושה מצוה, הרי בודאי צריך עוד שידלקו הנרות בזמן שיוכל ליהנות מהם, עיין סי' רס"ג במ"ב ס"ק ל', והרי גם לענין נרות חנוכה דעת הט"ז, שאם הדליקם וכבו לפני קבלת שבת – חייב לחזור ולהדליקם, סי' תרע"ג במ"ב ס"ק כ"ו.

ושמעתי מהגרש"ז אויערבך שליט"א, שלכאורה צ"ל דמיירי כשנמלך וצריך את הנר הראשון במקום אחר, ולכן סובר שמותר בכה"ג להדליק נר אחר במקומו ולהוציא את הנר הראשון במקום שהוא צריך לו, ועיין בקצות השלחן סי' ע"ד סעיף ח', שכפי הנראה נתכוין ג"כ לפירוש זה. עכ"ל השש"כ.

אך דבריו לא זכיתי להבין. שאין אפשר לומר דבר כזה, שהרב "מיירי כשנמלך וצריך את הנר הראשון במקום אחר", הלא כתב בפירוש "אבל יכול לברך ולהדליק במקום משתמשין בו בשבת וכו', בין שיניחנו דולק שם, בין שיניחנו אח"כ אפילו במקום שאין משתמשים בו כלום בשבת". וצ"ע³.

ומה שציין לקצוה"ש, כנראה כוונתו שהקצוה"ש כתב דין זה בלשון דיעבד, כזה: "אבל אם הדליק במקום משתמשין בו בשבת ובירך עליו, אפילו הניחו אח"כ במקום שאין משתמשין בו כלום בשבת, והדליק כאן נר אחר, לא הוי ברכה לבטלה", עכ"ל. וסבר הגרש"ז אויערבך⁴ שהקצוה"ש נתכוין ג"כ לפירוש זה דמיירי כשנמלך, ולכן שינה מלשון רבינו, ונקט לשון דיעבד. אבל אחר העיון נראה שאין זה כוונת הקצוה"ש, שהלא בלשון רבינו אי אפשר לדחוק

3 ודיברתי בזה עם מו"ר הרה"ג המפורסם בעל נטעי גבריאל שליט"א, והוא ג"כ אמר לי שזה תמוה. ואח"כ מצאתי בספר הליכות השבת (שיכון סקווירא, תשע"א), בביאורי השלחן סי' רס"ג הערה תס"ד, שג"כ תמה כן. ושלחתי להגאון הרב המחבר ספר שש"כ זצ"ל, ולא זכיתי לקבל ממנו מענה.

4 או אפשר שזה הגאון בעל שש"כ, כי לא ברור שם איפה מסתיים דברי הגרשז"א.

דמיירי בנמלך, ובודאי לא למד כן הקצוה"ש. אלא הטעם שהקצוה"ש נקט לשון זה, כי מטרת כל ספרו הוא לכתוב בקיצור, וכלשונו בהקדמה בח"א "אשר בו נקבצו ובאו בקצרה הלכות נחוצות דבר השוה לכל נפש עפ"י הכרעת אדמו"ר הזקן נבג"מ זיע"א וכו'". ולכן מחמת הקיצור הוצרך לכתוב לשון בדיעבד, כי הלשון שנקט רבינו הוא באריכות יותר.

ועוד י"ל הטעם שהקצוה"ש נקט לשון דיעבד, כיון שדין זה באמת אינו לכתחילה ממש, שהלא "לכתחילה יש לזהר לברך על אותן הנרות שהן כבר על השלחן" כלשון רבינו סי"ד. ועל כן כתב הקצוה"ש לשון דיעבד. ומה שרבינו נקט לשון דמשתמע לכתחילה "אבל יכול וכו' שייניחנו אח"כ במקום שאין משתמשים בו כלום בשבת" כוונתו רק שאין איסור בדבר, וסמך עצמו על מה שכתב מיד אח"כ "ומ"מ לכתחילה יש לזהר וכו'".

מהלך ג

מייירי אף שלא היה לו הנאה ולא נמלך

הנה הרב הכותב ביגדיל תורה נתקשה בזה הרבה, מפני שסובר שיש לדמות ברכת הדלקת הנרות לברכות הפירות. וכן נתקשה איך ראה רבינו כן בדברי המג"א והעלה פירוש דחוק בזה. ונראה לענ"ד שהיה לו אצל רבינו כמה יסודות מונחים בהבנת מצות הדלקת הנרות, ומחמת אלו ההנחות פסק איך שפסק, ופסק שלו היה מוכרח מתוך דברי המג"א עצמם.

גדר מקום חיוב

הנה משו"ע רבינו סי"ג וסי"ד יוצא כמה דברים:

(א) "מקום חיוב" הוא מקום שמשתמשים בו בשבת. לכן במדליק מוקדם בער"ש, אין ברכה לבטלה אם השתמש⁵ בער"ש (אף שלא דלק עד הלילה), או דלק עד הלילה – שאז הוא נהנה מהן בחזרתו לבית. וכדי שתהא הברכה לבטלה, צריך להיות שלא השתמש (לא אכל בער"ש), וגם לא דלק עד הלילה.

(ב) צריך שבשעת ההדלקה והברכה, ידליק במקום המוגדר "מקום חיוב", דהיינו במקום שמשתמש, והטעם לזה, שצריך שיהא ניכר בשעת ההדלקה שהודלק לכבוד שבת.

(ג) אם בשעת ההדלקה הדליק במקום שאין משתמשים בו כלל, שאין חיוב להדליק שם, אשר על כן המקום ההוא לא מוגדר "מקום חיוב", לא יצא, וברכתו לבטלה, אע"פ שאח"כ העביר נר זה למקום שמשתמשים בו – לפי ש"בשעת" ההדלקה לא היה "ניכר".

"מקום חיוב" הוא גם בעומד להשתמש

במה שכתב רבינו בקונטרס אחרון סק"ג בביאור דברי המרדכי (שבת סי' רצד בהג"ה), מבואר ש"מקום חיוב" הוא לאו דוקא אם משתמש בו ממש. שמביא שם שהמרדכי כתב בשם ר"י שיש לברך [על נרות שבת], ולא קשה מהתכלת [מנחות דף מב ע"ב, שכל מצוה שאין עשייתה גמר מלאכת מצותה אין מברכין עליה], דגמר מצותה היא שרואין בה לשמש בבית ולישא הכלים על השלחן.

ופירש רבינו: ר"ל אף שאין צריך עכשיו ברגע זו לשום תשמיש שהרי מברכין בכל ענין,

5 והשתמש היינו: אם השתמש באכילה לאורן - אין כאן ברכה לבטלה, אם היה קצת חשוק והשתמש שום דבר - אין כאן איסור. עפ"י שר"ע הרב שם.

מ"מ רואין בה לשמש כו', כלומר שעל ידי כן יכול להשתמש לכשירצה וכל הראוי לבילה אין וכו', עכ"ל.

וכוונתו להגמ' יבמות (דף קד ע"ב) כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו. א"כ משמע מזה שעיקר המצוה הוא שידליק נר כדי שלא יכשל במקום שירצה להשתמש בו. ומטעם זה גם במקום שספק אם ירצה להשתמש בו חייב להדליק בו, כיון שאפשר שישתמש שם, ואם יהיה שם חושך יכול להכשל. וא"כ גם במקום זה יכול לברך, אף שלמעשה אפשר שלא ישתמש שם כלום.

ועפ"ז מובן היטב הדין של הנידון שלנו, שיכול להדליק ולברך במקום שמשתמשים בו בשבת ("מקום חיוב"), אפילו אם יניחנו אח"כ במקום שאין משתמשים בו כלום בשבת, (וידליק כאן נר אחר). דכיון שהנר שבירך עליו היה מונח שעה מועטת כאן במקום החייב בנר שבת, אין כאן ברכה לבטלה.

ביאור הטעם שצריך להדליק נר אחר

ועדיין צריך לבאר התנאי למה התנה רבינו תנאי בהיתר "וידליק כאן נר אחר".

ונראה לענ"ד פשר הדבר, שאע"פ שהראת לדעת שהעיקר בברכה שיהא ניכר שהודלק לכבוד שבת, ולכן אם היה ניכר בשעת ההדלקה, לא איכפת לן במה שהעבירין אח"כ במקום אחר, כיון שהברכה עלתה יפה. מ"מ הרי חז"ל תקנו שיהיה נר בבית שלא יכשל בעץ ואבן, ומטעם זה תיקנו שידליק בער"ש כדי שמפעולת ההדלקה בער"ש יימשך מזה שלא יכשל בשבת. על כן אינו רשאי להעביר הנרות משם, אם עיי"כ יימשך שיכשל, שהוא ההיפוך מכל תכלית מצות הדלקת הנרות, ומה הועילו חכמים בתקנתם. על כן כתב שצריך ש"ידליק כאן נר אחר", ועיי"כ כבר לא ייכשל.

אבל הצורך להדליק כאן נר אחר, אינו מטעם שאם לא יעשה כן יהיה ברכה לבטלה (כמו שהבין הר"ר רבינוביץ), אלא מטעם "נר בשבת חובה", כדי שלא יכשל בעץ ואבן בשבת, שהלא מקום זה הוא "מקום חיוב" ומקום שמשתמשים בו בשבת, וחייב שיהיה במקום הזה נר.

גם בדולק מער"ש מהני

ולפי פירוש זה נמצא חידוש, שמה שכתב רבינו "וידליק כאן נר אחר", האי "וידליק" לאו דוקא, אלא הוא הדין אם מעביר לכאן נר דולק מבעוד היום גדול, ג"כ יוצא ידי צורך זה, אע"פ שקיי"ל⁶ שנו הדולק מבעוד היום גדול צריך לכבותו ולחזור ולהדליקו. שהלא הטעם שצריך לכבותו ולהדליקו הוא כדי שיהא ניכר שמדליק לכבוד שבת, ואת זה יצא כבר בשעה שהדליק כאן הנר הראשון והניחו כאן שעה מועטת.

ביש שם חשמל לא צריך נר אחר

והוא הדין נמי שאם במקום שהדליק הנר דולקת תאורת חשמל, אע"פ שדעת הפוסקים להדליק נרות ולברך במקום שיש כבר חשמל, לפי שאין יוצאים ידי חובתם בחשמל ובפרט אם דולק מבעוד יום, מ"מ לענין שלא יכשל דעת הפוסקים שיוצאים בזה⁷. על כן אם במקום שדולק חשמל הדליק נר, והוא מקום שמשתמשים בו, ולכך הוא מקום חיוב, והניחו שם לשעה

6 כתוספות מס' שבת דף כ"ה ע"ב ד"ה חובה, בשם ר"ת.

7 כי"כ שש"כ פמ"ה ס"ג ועוד.

מועטת יכול להעבירו אח"כ אף למקום שאין משתמשין בו כלום, ואין צריך להדליק כאן נר אחר.

טעם שצריך לדלוק עד הלילה

אבל לפי דרכינו עדיין צריכים אנו לבאר הדין בסעיף י"ג, שמבואר שאם אין הנרות דולקים עד הלילה, אז רק אם אכל לאורן בער"ש, או היה המקום קצת חשוך והשתמש בשום דבר – אין כאן ברכה לבטלה. וכן אם דלקו עד הלילה שאז נהנה בחזרתו לבית שלא יכשל. אבל אם לא דלקו עד הלילה, וגם לא אכל או השתמש כלום בער"ש – יש כאן ברכה לבטלה. ולכאורה לפי דברינו הנ"ל היה צריך להיות הדין, שמאחר שבשעה שבירך והדליק היתה ההדלקה במקום חיוב, א"כ מה איכפת לן במה שלא השתמש שם כלום בנר זה, הלא בקונט"א מבואר שכל הראוי ליהנות אין ההנאה מעכבת בו.

ויש ליישב פשוט, שבסעיף י"ג מיירי שידע כבר בשעת ההדלקה בודאי שלא ישתמש בבית כלום עד שיכבו הנרות, שהרי מבעוד יום לא נחשב הנאה אם אינו אוכל שם, והרי הוא אוכל בחצר, ובלילה הלא כבר יכבו. על כן הרי המקום הזה הוא מקום שאין משתמשים בו כלום בשבת, ולא נכנס אפילו בגדר "ראוי ליהנות", ואינו "מקום חיוב", א"כ הרי אינו ניכר שהודלק לכבוד שבת, ולפיכך הברכה היא לבטלה.

משא"כ בסעיף י"ד, הרי הדליק במקום החייב בנר, שהלא משתמשים במקום זה בשבת, וגם הנר שהדליק הוא נר ארוך ובכוחו להאיר בזמן שישתמש במקום זה, א"כ הרי ניכר שהודלק לכבוד שבת, כיון שהדליק במקום המוגדר "מקום חיוב" והניחו שם לשעה מועטת. ואע"פ שמעבירו אח"כ למקום אחר לא איכפת לן מאחר שבשעת ההדלקה והברכה היה ניכר. כנלענ"ד ביאור הדברים, והבוחר יבחר, ויהי רצון שלא נכשל בדבר הלכה.

הדליק במקום שמשתמש ונמלך לא להשתמש

אשה שהדליקה נרות שבת קודש בביתה, ותיכף הלכה לבית הוריה לסעודת שבת טרם שנהנית מן הנרות, אך היתה בדעתה שיחזרו לביתה קודם שיכבו הנרות ואז ייהנו מן הנרות. ולמעשה, אחר הסעודה נמלכו לישאר שם לישון. והשאלה היא, אם הם מחוייבים לחזור, כדי שלא תהיה ברכתה ברכה לבטלה למפרע. או נאמר שאין כאן ברכה לבטלה, כיון שבשעת הברכה היתה בדעתה שיהנו מן הנרות, ומה שנמלכו אח"כ לא ליהנות לא איכפת לן.

והשאלה היא, אם יש לדמות זה למה שכתב הריטב"א (חולין דף קו ע"א ד"ה אמר רב), וז"ל: והנוטל ידיו לאכילה וברך ענט"י, ואח"כ נמלך ולא אכל, עכשיו אין בכך כלום, ואין מחייבין אותו לאכול, כדי שלא תהא ברכתו לבטלה. דהא מכיון שנטל ידיו, גמרה לה ברכת הנטילה שעליה הוא מברך, וההיא שעתא דעתו היה לאכול, עכ"ל. אך יש לעיין לפי מה שכתב הריטב"א שכיון שנטל ידיו גמרה לה ברכת הנטילה, שמשמע שאע"פ שבסוף לא אכל פת, מ"מ הברכה חלה עכ"פ על הנטילה. משא"כ כאן בהדלקת הנרות שלא נהנו כלל מן הנרות, א"כ הברכה לא חלה על כלום, ואפשר שבזה לא אמר הריטב"א דינו.

והנה עי' בשדי חמד (אס"ד מערכת ברכות סי' א אות כט), שמפקפק על דין הריטב"א, כיון שאין הכל מודים בדין זה⁸. אבל נראה שבנידון דידן גם השד"ח יודה שאין כאן חשש

8 לפי שהרשב"א כתב בתשובות ח"א סי' י"ח דכל מצוה שתלויה ביד אחרים כצדקה וכיוצא, שאפשר שלא

ברכה לבטלה. והוא על פי מה שכתב רבינו בסימן רס"ג בקונט"א סק"ג, וכמו שביארנו דבריו. ואע"פ שרבינו פסק בסעיף י"ד, "שאם הדליק נר במקום שאין משתמשים בו כלום בשבת לא יצא ידי חובתו". מדיוק לשונו משמע שזה דוקא במקום שאין משתמשים בו "כלום", וכן משמע ממה שכתב שם הטעם "לפי שאינו ניכר שהודלק לכבוד שבת". אבל אם אפשר שיצטרך להשתמש שם חייב להדליק שם.

והצעת הדברים בפני מו"ר הגאון הגדול המפורסם מגדולי פוסקי דורינו בעל נטעי גבריאל שליט"א, וזכיתי שהדברים נתקבלו אצלו, ומטעם דברי הקונטרס אחרון שהבאתי⁹.

דברי המשיב נבונים בזה

שוב העירו לי שבשו"ת משיב נבונים ח"ב סי' כ' דן בזה, ומצאתי שכתב כן מדעת עצמו עפ"י הבית הלוי בשו"ת ח"א סי' י"א, שכתב שיש מצות עונג שבת ומצות כבוד שבת, ועיקר חיוב של ההדלקה הוא לכבוד אפילו אינו נהנה ממנו. ועל זה כתב שטעם זה הוא דוחק. ובאמת כן הוא, שלהלכה אין לסמוך על הבית הלוי, וכבר כתוב בשו"ת אז נדברו ח"ה סי' ג' וסי' ה' שהבית הלוי הוא נגד כל הפוסקים.

אך המשיב נבונים לא הביא ראיה זו מדברי הקונט"א, ששם מבואר להדיא כדברינו. ולמעשה סומך שם המשיב נבונים להקל, שאין בזה ברכה לבטלה, מטעם הריטב"א הנ"ל. וכתב שכדאי לה שתאמר בשכמל"ו, כדי לצרף שיטת האומרים שאם אומרים כן אז למפרע אין כאן ברכה לבטלה, ולסמוך גם על האומרים שמועיל אמירת בשכמל"ו אף אחר זמן.

סמך לדברינו מדברי הפרי מגדים

שוב מצאתי בספר הליכות השבת (שיכון סקווירא, תשע"א), בביאורי השלחן סי' רס"ג

יתרצה חבירו, ונמצא המעשה מתבטל לא תקנו ברכה עליה. ואם איתא שכל שמברך על דעת לקיים מצוה לא הוי ברכה לבטלה אף שלא עשה, אי"כ הוי להם לתקן ברכה על צדקה והענקה וכיוצא כשזה רוצה ליתן וזה לקבל, ואם ימלך ולא יקבל לית לן בה, כיון שבשעה שברך הוי דעתו לקיים מצוה. ועיי"ש מה שהסיק השד"ח להחמיר לכתחילה. ועיי"ש עוד מה שמפלפל בדברי החת"ס בשואל על החלה שאין ברכתו ברכה לבטלה למפרע, שיש לחלק שמחוק המצוה הוא שיוכל להתחרט עליה ע"כ ליכא שום חשש ברכ"ל, אבל בעלמא לעולם אימא לך דאחר שברך אקב"ו לעשות מצוה פלונית אינו רשאי לחזור בו מלקיים המצוה ולעשות ברכתו לבטלה.

שוב הביא שם מספר מור ואהלות באהל ברכות והודאות סי' י"ב, שכתב לענין קביעות מוזה בבונה בית, דכשדעתו לדור בו חייב לקבוע מוזה מיד מדרבנן אף קודם שדר בו. ומבעיא ליה אם יכול למנוע עצמו מלדור בו רק מצד שאינו רוצה, ונראה מסקנת דעתו להתיר לימלך ולא חשיב ברכה לבטלה.

והנה נידון שלנו בודאי דומה לנידון דמוזה שהתיר שם לכתחילה לחזור בו, אע"פ שלא דר בו כלל, ודי במה שהיתה דעתו לדור בו. שכמו שהתם ברכתו לא חלה על כלום, שהרי לא דר בו כלל, ואעפ"כ התיר שם, ה"ה בנרות יש להתיר שיוכלו לחזור בו אע"פ שהברכה לא חלה על כלום.

אך עיי"ש שהשד"ח חולק עליו. אך נראה שעיקר טעמו הוא מפני שסובר שדברי הריטב"א לאו מילתא פסיקא היא. אבל באמת דברי הריטב"א הובאו במחזיק ברכה בקונ"א סי' קנ"ח, ובשע"ת שם, ונראה שכן הלכה.

ומה שכתב שם שאפשר שדברי הריטב"א הם לא לכתחילה, המעיין בריטב"א רואה שדבריו נאמרו אף לכתחילה, והשד"ח לא היה לו הריטב"א בפניו כמו שכתב שם בעצמו.

9 גם יש להביא קצת ראיה עוד שיש חיוב להדליק בספק, ממ"ש הקצות השלחן (סי' עד בבדי השלחן אות א), שאם יש לו חדר שיצטרך להכנס שמה בין השמשות ויהיה חשך שמה או צריך להדליק בו, עיי"ש ראייתו. הרי שאע"פ שביה"ש היא ספק שמה אין עדיין שבת, וא"כ נמצא שאין משתמש בחדר זה כלל בשבת, עכ"ז צריך להדליק מספק שמה היא שבת. וא"כ י"ל דה"ה ביש ספק שמה ישתמש בחדר זה בשבת ושמה לא.

וא"כ נימא ק"ו, ומה במסופק אם ישתמש במקום זה חייב להדליק שם, ויכול לברך, אי"כ כ"ש אם דעתו באמת להשתמש בו, אע"פ שבסוף לא השתמש בו, שאין כאן בית מיוחד כלל של ברכה לבטלה. אך אולי יש מקום לחלק בין זה לספק של ביה"ש.

אות קצ"ו, שמבאר בזה שני פירושים. אחד שצריך שיהיה לו הנאה בשעה המועטת וכדעת הרב הכותב ביגדיל תורה, ובפירוש השני כשלנו, "שמאחר ובשעה שהדליק היה עומד במקום שהיה שייך שתהיה לו הנאה ממנו, הרי לא אכפת לנו שלבסוף אין לו הנאה, וכעין המבואר בפמ"ג (א"א ס"ק ט)."

ור"ל, שהפמ"ג כתב שסומא שהיא עקרת הבית יכולה להדליק ולברך דנר אחד חובה, ואחרות מדליקות אחרי כן ומברכות. ובספרו בביאור הפמ"ג אות ל' כתב לבאר שמבואר מזה שאע"פ שאין סומא יכולה לברך על תוספת אורה, מ"מ כיון שבשעת ההדלקה לא היה כי אם נרה, אע"פ שאח"כ יתוספו עוד נרות ולא תהיה לה שמחה יתירה בנר שלה, מ"מ אזלינן בתר שעת הדלקה. עיי"ש.

האם עיקר המצוה ההנאה

וע"פ זה מסופק בהליכו"ש שם, מה הדין כעין השאלה שלנו, באוכלים בחצר שעשו כדין והדליקו נרות ארוכים הראויים לדלוק עד שחוזרים לבית, ומחמת סיבה האריכו בסעודה ובאו לבית כשכבר כבו הנרות האם יצא ידי מצות הדלה"נ כיון שבשעת הברכה היה עומד ליהנות מהם, או נימא שנתברר למפרע שלא היה עומד לכך, וכתב שיש לצרף גם סברת הריטב"א בנטילת ידים הנ"ל, או שמא הדלה"נ העיקר הוא ההנאה כמו שמבואר בקונט"א (הנ"ל) באריכות.

אך לענ"ד, אף שמבואר בקונט"א שהעיקר הוא ההנאה מן הנרות, לכן יכול לברך על ההנאה לחוד בהדליק נר, מ"מ לענין הצורך שיהא "ניכר שהודלק לכבוד שבת" תלוי בשעת ההדלקה והברכה אם המקום הוא מוגדר "מקום חיוב" או לא. ואם הוא אכן מוגדר כ"מקום חיוב" אז אין הברכה לבטלה. ואע"פ שההנאה היא ג"כ חלק מן המצוה, וזהו הגורם שחז"ל תקנו בעבורה המצוה כדי שיהנה ולא יכשל, מ"מ כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בה, והעיקר הוא שבמקום שעומד להשתמש בו יהא מואר ע"י נרות, וכמו שביארנו.

בכח מצות יום הכיפורים מבטלין דלטורין ולשון הרע, כמו שדרשו חכמינו ז"ל השט"ן הוא שט"ד אשר ביוה"כ אין לו רשות לאסטוני, ולזה קושרין לשון של זהורית וכשנחלבן הוא לסימן אשר נתקן עון לשון הרע.

(אמרי נועם, פרשת אחרי, ד"ה א"י אחרי מות שב"א וכו' נראה)

התשובה צריכה להיות באותו זמן [עי' יומא דף פ"ב:], לכך תקון השבתות צריך להיות ביום השבת, ולזה נקרא יום כיפור שבת שבתון היינו שע"י יום הכיפורים שנקרא שבת יהיה תקון לשבתות הרבה, וזה שנקרא שבת שבתון.

(חסד לאברהם, לר"ה ד"ה בגמרא מגילה)

יוהכ"פ שאז הוא התגלות עולם המחשבה, ויש לכל מחשבה עליה.

(מגיד דבריו ליעקב)